

СЕКЦІЯ 3 СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНА СВІДОМІСТЬ: МЕТАСТРУКТУРА ТА ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА

ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS: METASTRUCTURE AND ITS CHARACTERISTICS

Метою даної роботи є презентація авторської концептуальної моделі метаструктури інвайронментальної свідомості як інтегративної, ієрархічної та динамічної системи з її структурними компонентами. В основі моделі лежить демаркація понять «екологічна свідомість» (як базового когнітивного компонента) та «інвайронментальна свідомість» як ширшого конструкта, що охоплює взаємодію людини (групи) з усім довкіллям, включно з антропогенними системами, і визначається світоцентричними орієнтаціями. Запропонована метаструктура інвайронментальної свідомості представлена як система взаємопов'язаних компонентів: екологічної свідомості (когнітивна база), екологічної етики (ціннісне підґрунтя), екологічної культури (символічна сфера), екологічної відповідальності (практична реалізація), інвайронментальної компетентності (інструментальний вимір) та інвайронментальної ідентичності (екзистенційне самовизначення). Обґрунтовано, що ці елементи утворюють ієрархічну метаструктуру інвайронментальної свідомості, де відбувається розвиток особистості від теоретичних знань до моральних імперативів, практичних дій та глибокого самоотождження з довкіллям. Особливий акцент зроблено на трансформації інвайронментальної свідомості в умовах повномасштабної війни в Україні. Проаналізовано, як усвідомлення актів екоциду переводить її з абстрактного рівня на екзистенційний, перетворюючи інвайронментальну компетентність на інструмент національного спротиву та боротьби за справедливість.

Ключові слова: метаструктура, інвайронментальна свідомість, екологічна свідомість, екологічна етика, екологічна культура, екологічна відповідальність, інвайронментальна чутливість, інвайронментальна компетентність, інвайронментальна ідентичність.

The purpose of this paper is to present an original conceptual model of the meta-structure of environmental consciousness, conceived as an integrative, hierarchical, and dynamic system comprising distinct structural components.

The model is predicated on the demarcation between "ecological consciousness", defined as the foundational cognitive component, and "environmental consciousness", a broader construct. The latter encompasses interactions with the entire milieu, including anthropogenic systems, and is determined by world-centric orientations. The proposed meta-structure of environmental consciousness is articulated as a system of interrelated components: ecological consciousness (the cognitive basis), ecological ethics (the value-based foundation), ecological culture (the symbolic sphere), ecological responsibility (the practical implementation), environmental competence (the instrumental dimension), and environmental identity (existential self-determination).

It is argued that these components constitute a hierarchical meta-structure of environmental consciousness, wherein an individual's development progresses from theoretical knowledge to moral imperatives, practical actions, and a profound self-identification with the environment.

Particular emphasis is placed on the transformation of environmental consciousness amid the full-scale war in Ukraine. The paper analyzes how the recognition of ecocidal acts elevates this consciousness from an abstract to an existential level, thereby transforming environmental competence into a tool for national resistance and the pursuit of justice.

Key words: meta-structure, environmental consciousness, ecological consciousness, ecological ethics, ecological culture, ecological responsibility, environmental sensitivity, environmental competence, environmental identity.

УДК 316.64:502.11
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.74.7>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Бондар О.М.

аспірант кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізький державний педагогічний університет

Постановка проблеми. У категоріально-поняттєвому апараті соціології одночасно функціонують і використовуються такі терміни, як: екологічна та інвайронметальна свідомість, екологічне та інвайронметальне мислення, екологічні та інвайронметальні практики, екологічна та інвайронметальна культура і т.п. А у структурі соціологічного знання наявними є такі спеціальні соціологічні теорії: екологічна соціологія та інвайронметальна соціологія. Нерідко ці поняття розглядаються науковцями як синонімічні, а іноді як такі, що доповнюють одне одного. Щоб запобігти термінологічній плутанині, ми зосередили наукову увагу на дослідженні змісту

і сутності інвайронметальної свідомості в умовах глобальних ризиків і визначили демаркаційні лінії між поняттями «екологічна» та «інвайронметальна» свідомість, а також обґрунтували сутність і зміст інвайронметальної свідомості [1], [2]. Між тим у інвайронметальній соціології залишається недостатньо обґрунтованою структура інвайронметальної свідомості та її співвідношення з екологічною свідомістю, екологічною етикою і культурою, що перешкоджає створенню послідовних та ефективних освітніх, виховних та соціальних стратегій, спрямованих на формування особистості з високим рівнем інвайронментального мислення.

Отже, **метою наукової статті** є розробка авторської концепції метаструктури інвайронментальної свідомості та обґрунтування змісту її складових компонентів.

Дослідження різних компонентів інвайронментальної свідомості в сучасних соціальних реаліях належать як українським, так і зарубіжним вченим. Так, серед науковців, які активно займаються вивченням цієї проблематики, є наступні: С. Клейтон [8] (автор поняття інвайронментальна ідентичність), Г.Араухо-Вісуете [6], який розробив комплексну модель інвайронментальної компетентності, Л. Домбровська [5] (уточнила норми екологічної етики), А. Лобанова [1], яка досліджує особливості інвайронментальної свідомості, В. Каритка [3], який акцентував увагу на вивченні екологічної відповідальності молоді, І. Кряж [9], яка досліджує інвайронментальну ідентичність українців та інші.

Виклад основного матеріалу. Аналітичне осмислення наукових тлумачень інвайронментальної свідомості у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі і наукові дослідження, які проводяться на кафедрі соціології та масових комунікацій Криворізького державного педагогічного університету упродовж 2022–2025 років, уможливили визначення її «як системи поглядів, вірувань, уявлень, переконань, цінностей та знань людини (групи, спільноти, суспільства) стосовно її взаємодії з природним середовищем, що реалізується у відповідальній проактивній ресипрокну (зворотній) поведінці та діяльності з урахуванням різних глобальних ризиків», *сутність якої* розкривається через «суперечність між поточним станом рівня розуміння людиною (соціальною групою) свого діяльнісного ставлення до природних ресурсів та їх використанням у повсякденній життєдіяльності і ціннісно-нормативними імперативами ставлення до взаємодії з природою, які сформовані у світовому науковому товаристві, зокрема у доктрині сталого розвитку» [2]. У такому розумінні інвайронментальна свідомість є дещо ширшим поняттям, ніж екологічна свідомість, оскільки включає в себе не лише розуміння людиною чи групою своїх взаємозв'язків з природою, але й усвідомлення ними наслідків своєї діяльності на довкілля, а також особисту і групову відповідальність за збереження та відновлення природних ресурсів і суспільство в цілому.

Для побудови концептуальної моделі метаструктури інвайронментальної свідомості необхідно визначити базовий конструкт. Таким конструктом, вважаємо, виступає *екологічна свідомість*, що розглядається як сукупність уявлень та ставлень соціального суб'єкта до природного середовища і фокусується на розумінні ним взаємозв'язків між живими організмами (включаючи людину) та їхнім фізичним оточенням, екосистемами, флорою та фауною. Ключовим атрибутом екологічної свідомості є біо – або природоцентризм – визнання самоцінності природи. Екологічно свідомою людина прагне задовольняти свої потреби, не завдаючи шкоди природі, і її світогляд базується на еколо-

гічних знаннях та культурі. Інвайронментальна свідомість, натомість, є концептом ширшого порядку. Вона охоплює усвідомлення людиною своєї взаємодії не лише з природою, але й з усім довкіллям (environment), що включає антропогенні, штучно створені системи, які виникли завдяки використанню природних ресурсів. Цей конструкт фокусується на таких аспектах, як споживча поведінка, енергоефективність, управління відходами, рециклінг, міське планування та колективна дія для соціальних змін. Інвайронментальна свідомість визначається як «конкретний психологічний фактор, пов'язаний зі схильністю особи брати участь у екологічно-дружніх поведінкових виявах». Її ключовим атрибутом є світоцентризм – усвідомлення особистої та колективної відповідальності за світ загалом, включаючи наслідки людської діяльності для природного та штучного середовища. Демаркаційна лінія між цими поняттями проходить по рівню усвідомленості ціннісного виміру людиною своєї ролі та відповідальності за наслідки своїх дій у глобальному масштабі [1]. Таким чином, інвайронментальна свідомість не заперечує екологічну, а радше включає її в себе як фундаментальний, але не єдиний елемент. Екологічна свідомість є необхідною основою, першим кроком до розуміння базових зв'язків у природі. Інвайронментальна свідомість є вищим рівнем розвитку, що інтегрує це розуміння в ширший соціально-економічний та культурний контекст, пов'язуючи знання про природу з особистою споживчою поведінкою, громадянською позицією та глобальною відповідальністю.

У метаструктурі інвайронментальної свідомості екологічна свідомість у процесі свого розвитку реалізується шляхом формування екологічної відповідальності. В українському науковому дискурсі існує значна варіативність підходів до визначення поняття «екологічна відповідальність». Послугуюся науковим трактуванням екологічної відповідальності, що запропоноване українським соціологом В. Кариткою, який визначає її як «ціннісно-соціальний ресурс особистості, який формується у її свідомості упродовж її соціалізації під впливом об'єктивних (культура і цінності суспільства, народний характер, історичні та соціальні умови, економічний ступінь розвитку суспільства) і суб'єктивних (потреби, інтереси, соціальний характер, рівень екологічної свідомості і культури особистості) чинників та реалізується у процесі соціальної поведінки (побутової, трудової, підприємницької і т. п.), метою якої є раціональне ставлення до природних ресурсів і збереження довкілля для майбутніх поколінь» [3]. З іншого боку, не менш важливим є внутрішній аспект – усвідомлення самими суб'єктами (особами, спільнотами, інституціями) свого обов'язку перед суспільством, колективом та кожним індивідом за збереження природного середовища та мінімізацію негативного впливу на нього. Тобто екологічна відповідальність не обмежується лише морально-етичними чи нормативними рамками, а може розглядатися одночасно і як важлива соці-

альна детермінанта, що регулює взаємовідносини в суспільстві з приводу природокористування, і як еколого-правовий інститут, що передбачає юридичні наслідки за завдану шкоду довкіллю. Такий комплексний підхід дозволяє глибше осягнути суть та механізми формування екологічно орієнтованої поведінки громадян в актуальних інвайроментальних проблемах.

Однак екологічна відповідальність може постати ключовим поведінковим компонентом інвайроментальної свідомості лише за умов наявності у свідомості особистості (чи групи) розвинутої *екологічної етики*, яка є ціннісно-нормативним індикатором переходу від теоретичних знань і переконань до практичних дій. Якщо свідомість відповідає на питання: «Що відбувається?», то етика намагається дати відповідь на питання: «Як я повинен до цього ставитися і діяти?». Тому *екологічна етика*, як третій складовий компонент метаструктури інвайронментальної свідомості, є моральним компасом інвайронментального саморозвитку, яка слугує головним критерієм розпізнавання інвайронментальних протиріч чи дилем. Так, на думку української науковиці Л. Домбровської, екологічна етика не просто декларує необхідність охорони природи, а формує глибоку ціннісно-нормативну основу для взаємодії людини з довкіллям. Такі принципи, як: визнання самоцінності природи, відповідальність за власний вплив, міжпоколінна та екологічна справедливість, раціональне використання ресурсів, збереження біорізноманіття та принцип ненасильства, створюють моральний імператив, що регулює поведінку на індивідуальному та суспільному рівнях. Ці етичні настанови інтегруються у когнітивний, афективний та поведінковий компоненти екологічної свідомості. Вони збагачують знання людини про взаємозв'язки у природі, формують емоційно-ціннісне ставлення до неї (почуття поваги, любові, відповідальності) і, найголовніше, мотивують до конкретних практичних дій, спрямованих на збереження екологічної рівноваги та забезпечення сталого розвитку для теперішніх і майбутніх поколінь [4]. Отже екологічна етика виступає як ядро, що перетворює пасивне усвідомлення людиною чи групою екологічних проблем та ризиків на активну, морально обґрунтовану позицію та діяльність, одночасно визначаючи рівень екологічної культури особистості.

Екологічна культура як четвертий компонент метаструктури інвайронментальної свідомості, є тим механізмом, через який етичні принципи та світоглядні установки втілюються у соціальні норми, традиції та повсякденні практики. Екологічна культура визначається як динамічна система індивідуальних морально-етичних норм, поглядів, знань, установок, цілей і цінностей, що стосуються взаємовідносин у системі «людина-довкілля». Це не просто один з аспектів культури, а її фундаментальна характеристика, що спрямовує всі компоненти культури на гармонізацію соціально-природних відносин. Вона є тим напрямом людської діяльності та мислення, від якого залежить сталий

розвиток цивілізації, оскільки реалізується на двох рівнях: внутрішньому (через свідомість), коли людиною засвоюються цінності та норми, що формують екологічний світогляд і зовнішньому (через діяльність), за якого практичні дії проявляються у підтримці, розвитку довкілля та відтворенні його елементів. Отже, екологічна культура – це внутрішня суть людини, що проявляється у її зовнішніх діях щодо природи, яка значною мірою забезпечує адаптацію та функціонування суспільства у гармонії з довкіллям. Вона є основою для вирішення екологічних проблем та збереження життя на Землі.

П'ятою складовою у метаструктурі інвайронментальної свідомості є інвайронментальна ідентичність, що забезпечує перехід особистості від пасивного усвідомлення до діяльнісного, імперативного рівня. Цей феномен являє собою глибокий стан свідомості, за якого людина не просто визнає свою залежність від природи, але й повністю ототожнює себе з нею, відчувачи органічну спільність із Землею та її екосистемами. Досягнення цього рівня є найвищим ступенем усвідомлення індивідом своєї ролі та відповідальності в екосоціальному просторі. Таке усвідомлення виходить за межі прагматичного бажання зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь. Воно формує внутрішню потребу діяти етично й правильно як у довгостроковій перспективі, так і в сьогоденні. Людина з розвинутою інвайронментальною ідентичністю сприймає регуляторні екологічні норми та правові механізми не як зовнішній примус, а як інструменти для досягнення екосоціального балансу – гармонійного співіснування людського суспільства та природи.

Фундаментом для формування зрілої ідентичності є високий рівень *самосвідомості*. Саме самосвідомість відіграє центральну роль у трансформації пасивної екологічної свідомості в діяльну, імперативну позицію. Цей процес не обмежується лише когнітивним рівнем – тобто простим усвідомленням екологічних проблем, а реалізується через практичні, повсякденні дії та вчинки. Самосвідомість функціонує як внутрішній механізм, що забезпечує декілька ключових етапів: рефлексію ціннісних орієнтирів (особистість критично аналізує власні переконання та цінності у відповідь на наявні екологічні виклики та загрози, формуючи стійку екоцентричну світоглядну позицію) та переосмислення і корекцію власних дій (індивід здобуває здатність аналізувати свою поведінку, усвідомлювати її наслідки для довкілля та свідомо обирати екологічно доцільні моделі поведінки).

Отже, *інвайронментальна ідентичність*, що базується на розвиненій самосвідомості, є рушійною силою, яка перетворює знання про екологічні проблеми на внутрішню мотивацію та практичну дію, спрямовану на збереження та відновлення екосоціальної рівноваги і сприяє формуванню у людини *інвайронментальної чутливості*, що доповнює метаструктуру інвайронментальної свідомості. Необхідно визнати, що термін «інвайронментальна чутливість» іноді використовується в літе-

ратурі у широкому сенсі як один із вимірів інвайронментальної свідомості, поряд з такими поняттями, як «екологічна стурбованість» та «стале споживання» [5]. У цьому контексті він часто означає підвищену стурбованість або проекологічну орієнтацію. Інвайронментальна чутливість традиційно аналізується через афективний, когнітивний та конативний компоненти. Концепт *інвайронментальної чутливості* виступає як наскрізний інтегративний феномен в тканині соціо-екологічних реалій. Його фундаментальна роль проявляється насамперед в афективній сфері, де він формується як здатність індивіда до перцепції та рефлексії впливу довкілля на власний психофізіологічний стан і поведінку. Ця первинна емоційно-чуттєва взаємодія з навколишнім середовищем слугує каталізатором для подальшого розвитку інвайронментальної свідомості, переводячи абстрактні знання про екологічні загрози в площину особистісно значущих переживань. Саме цей афективний відгук є передумовою для подолання відчуження між індивідом та природою і запуску механізмів глибшої когнітивної обробки екологічної проблематики.

Трансформація афективного досвіду в стійкі соціальні настанови відбувається на когнітивному та конативному рівнях. Інвайронментальна чутливість стимулює процес інтеріоризації екологічних цінностей, їхнє органічне поєднання з особистими переконаннями та життєвими принципами індивіда. На вищому рівні цього процесу відбувається фундаментальна перебудова ідентичності, коли екологічна свідомість стає ключовим елементом самовизначення особистості, що ідентифікує себе як невід'ємну частину природи. Логічним наслідком такої когнітивної та ідентичнісної трансформації є формування стійких проекологічних поведінкових патернів. Екологічна відповідальність у повсякденних практиках (*resource management, consumption patterns, etc.*) стає вже не результатом зовнішнього соціального тиску, а природним вираженням глибоко інтерналізованої системи цінностей та ідентичності, що забезпечує сталість та автентичність екологічно орієнтованої поведінки.

І завершує метаструктуру інвайронментальної свідомості *інвайронментальна компетентність*, що трактується як інтегрована сукупність знань, ціннісних орієнтацій та моделей поведінки, що актуалізуються індивідом у різних контекстах. Ключовим є те, що її формування відбувається у процесі цілеспрямованої екологічної освіти [6]. У структурі цієї компетентності прийнято виокремлювати когнітивний (намір використовувати і застосовувати екологічні знання), афективний (ставлення) та поведінковий компоненти (застосування екологічних навичок). Інвайронментальна компетентність, у свою чергу, є її практично-дієвим, інструментальним виміром. Вона вплітається у структуру свідомості як механізм її реалізації – тобто, як набута здатність особистості чи групи трансформувати свої екологічні знання та ціннісні орієнтації у конкретні раціональні дії, спрямовані на вирішення

екологічних проблем. Таким чином, компетентність є невід'ємним поведінковим компонентом зрілої інвайронментальної свідомості людини чи групи.

В умовах повномасштабної війни в Україні відбувається радикальна трансформація обох понять. Інвайронментальна свідомість українського суспільства стрімко переходить від глобально-абстрактних уявлень про кліматичні зміни чи збереження біорізноманіття до гострого, екзистенційного усвідомлення довкілля як невід'ємної частини національної території, спадщини та безпеки. Каталізатором цього процесу стає усвідомлення актів екоциду, що здійснюються агресором, які сприймаються не лише як злочин проти природи, але і як замах на основи національного існування. Відповідно, інвайронментальна компетентність у цьому контексті проявляється у нових, специфічних формах. Вона виражається не тільки в традиційних практиках сортування сміття чи економії ресурсів, але й у здатності фіксувати та документувати екологічні злочини для міжнародних судів, у розробці стратегій «зеленої» повоєнної відбудови зруйнованих територій, в артикуляції екологічних збитків на міжнародних платформах та у волонтерській діяльності з ліквідації локальних екологічних катастроф. Отже, компетентність стає інструментом не лише сталого розвитку, але й національного спротиву, стійкості та боротьби за справедливість.

На думку С. Клейтон, *інвайронментальна ідентичність* є одним із важливих компонентів у структурі «Я-концепції» особистості. Вона виражається через глибоке відчуття зв'язку з елементами нелюдського природного світу. Основою для формування такого зв'язку слугує минулий досвід взаємодії з природою, сильна емоційна прив'язаність до неї, або ж усвідомлення власної подібності до природних об'єктів чи процесів. Як і інші форми ідентичності (наприклад, особистісна чи групова), інвайронментальна ідентичність відіграє ключову роль у визначенні пріоритетів та перспектив людини, особливо коли йдеться про питання, що стосуються довкілля [7]. Таким чином, ця ідентичність є невід'ємною частиною самовизначення для багатьох людей, а не лише для тих, хто відкрито позиціонує себе як захисник природи. Слушно зауважує І. Кряж, інвайронментальна ідентичність можлива у «конкретному культурному контексті, під впливом з боку закріплених у культурі соціальних норм і уявлень» [8]. З цієї точки зору, вона не є суто індивідуальною чи психологічною характеристикою, а виникає і підтримується через суспільні процеси. Процес становлення інвайронментальної ідентичності особистості є ієрархічним та передбачає кілька послідовних рівнів саморозвитку. Початковим етапом є рівень усвідомлення, на якому формується первинне почуття емоційного та когнітивного зв'язку з природою. Наступний, інтегративний рівень, характеризується глибшим процесом інтерналізації, де особистість починає активно ототожнювати себе з природним середовищем та включати екологічні цінності у власну

«Я-концепцію». На цих етапах відбувається ключовий перехід від сприйняття природи як зовнішнього об'єкта до її визнання значущою частиною власної ідентичності. Подальший розвиток переходить на рівень втілення, де внутрішні переконання знаходять своє практичне вираження у поведінкових паттернах, соціальній активності та публічній демонстрації екологічної позиції. Вершиною цього процесу є найвищий рівень, що полягає у сприйнятті людиною себе як невід'ємної частини природи. На цій стадії зникає антропоцентрична дихотомія «людина-природа» і формується цілісний, екоцентричний світогляд, що свідчить про повну сформованість інвайронментальної ідентичності та глибоку інтеграцію особистості у природну систему.

Отже, окреслені компоненти: екологічна свідомість, екологічна відповідальність, екологічна етика, самосвідомість, інвайронментальна компетентність та інвайронментальна ідентичність функціонують і розвиваються тільки взаємодіючи та взаємодоповнюючи один одного, відповідно до суб'єктивних властивостей людини (групи) та зовнішніх політичних та соціально-економічних умов. Інтегруючись, ці компоненти і створюють ієрархічну багаторівневу метаструктуру інвайронментальної свідомості (див. рис. 1), яка уможовілює не тільки формування, але постійний динамічний розвиток особистості з світоцентричним мисленням і проєкологічною поведінкою.

Висновки. Проведене теоретичне дослідження дозволило систематизувати ключові конструкти інвайронментальної соціології та запропонувати концепцію метаструктури інвайронментальної свідомості, що відкриває нові можливості для нау-

кової дискусії щодо цієї проблематики. Авторська позиція полягає у тому, що у соціології інвайронменталізму, так само як у соціології екології, центральним інтегративним поняттям має виступати «інвайронментальна свідомість» – конструкт вищого порядку, ніж «екологічна свідомість». Якщо останній фокусується переважно на когнітивному усвідомленні взаємозв'язків у системі «людина-природа» (біоцентризм), то інвайронментальна свідомість охоплює цілісне ставлення індивіда до всього довкілля, включно з антропогенними системами, споживчими практиками та глобальною відповідальністю (світоцентризм). Між тим екологічна свідомість є когнітивною основою метаструктури інвайронментальної свідомості, до якої, окрім неї, входять такі взаємопов'язані компоненти: екологічна етика (ціннісний моральний компас), екологічна культура (символічне втілення в нормах і практиках), екологічна відповідальність та інвайронментальна компетентність (практично-дієві виміри) і, як найвищий рівень, інвайронментальна ідентичність (екзистенційне самоототожнення з довкіллям). Розвиток інвайронментальної свідомості є процесом, який проходить послідовні етапи: від накопичення знань та формування переконань до їхньої практичної реалізації та, зрештою, до глибокої інтерналізації, коли турбота про довкілля стає невід'ємною частиною «Я-концепції» особистості.

Аналіз сучасного українського контексту показав, що повномасштабна війна стала потужним каталізатором трансформації інвайронментальної свідомості. Усвідомлення актів екоциду переводить її з абстрактно-глобального на конкретно-екзистенційний рівень, тісно пов'язуючи із питаннями націо-

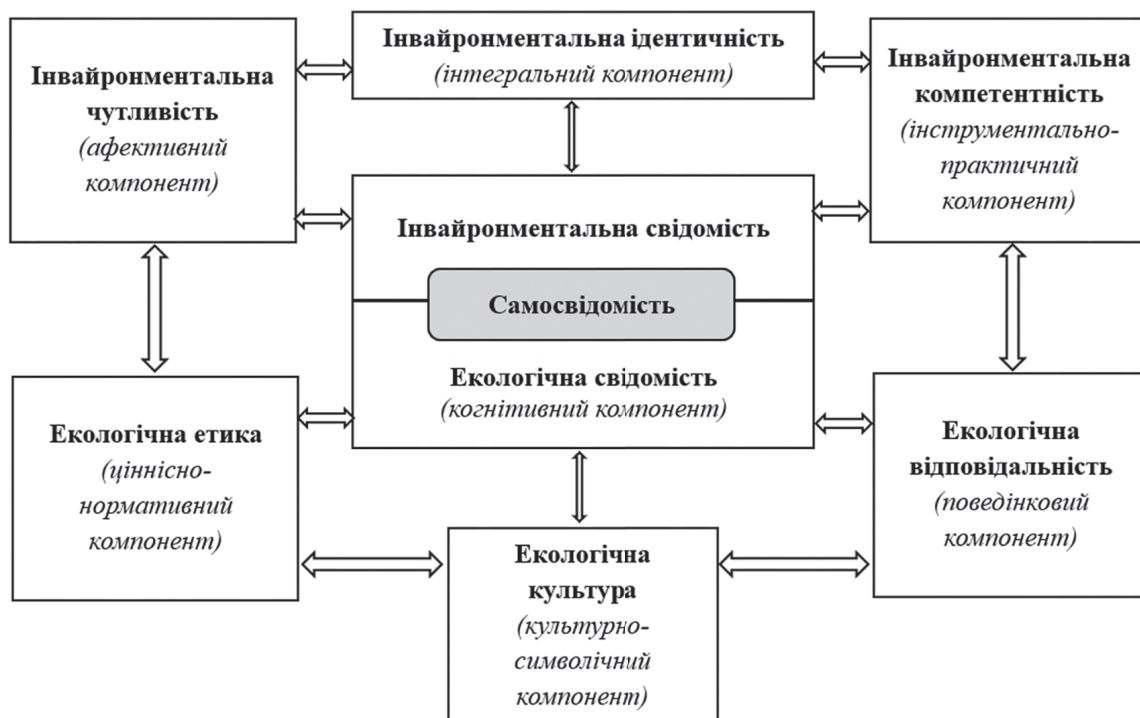

Рис. 1. Метаструктура інвайронментальної свідомості (авторська версія)

нальної безпеки, території та спадщини. Відповідно, інвайронментальна компетентність набуває нових форм, стаючи інструментом фіксації злочинів, національного спротиву та розробки стратегій «зеленої» повоєнної відбудови.

Таким чином, авторська концепція метаструктури інвайронментальної свідомості певною мірою долає розбіжності у науковому розумінні інвайронментальної та екологічної свідомості, дає відповіді на співвідношення цих понять, надаючи теоретичну основу для розробки ефективних освітніх та соціальних стратегій, спрямованих на формування зрілої інвайронментальної свідомості, що є стратегічно важливим завданням для майбутнього України. Подальшими перспективними напрямками досліджень є емпірична верифікація стану і особливостей інвайронментального мислення в умовах російсько-української війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар О., Лобанова А. Інвайронментальна і (або) екологічна свідомість: демаркація концептів. Постановка проблеми. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. 43(2). 155–163. Видавничий дім "Гельветика". URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/43_2023/26.pdf
2. Бондар О. Інвайронментальна свідомість: осмислення витоків, змісту, вимірів та типів. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2024. 27(1). 151–157. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/2014>
3. Каритка В. В. Екологічна відповідальність молоді як детермінанта сталого розвитку промислових регіонів: соціологічний вимір (на прикладі Дніпропетровської області) [Дисертація доктора філософії, Криворізький державний педагогічний університет]. 2022. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11532/1/>
4. Домбровська Л. В. Дотримання норм екологічної етики як чинник сталого розвитку. In The III International scientific and practical conference "The most difficult problems of youth and ways to solve them", January 20–22, 2025, Krakow, Poland. 289 p. Text Copyright© 2025 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>). Illustrations© 2025 by the European Conference. Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>) (p. 66).
5. Khrushch O., Karpiuk Y. Psychological aspects of building environmental consciousness. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 2021. 4(2). 120–135.
6. Araujo-Vizuet G., Robalino-López A., Murillo-Ojeda R. Evaluation of environmental competencies in Higher Education Institutions (HEI). Case study: *Escuela Politécnica Nacional, Ecuador*. *Dyna*. 2022. 89(224). 132–139.
7. Clayton S. Environmental identity: A conceptual and an operational definition. *Identity and the natural environment: The psychological significance of nature*. 2003. 45–65.
8. Kryazh I., Konieva K. Social Attitudes as the Factors of Environmental Identity of Ukrainian and Turkish Students. *Visnyk of VN Karazin Kharkiv National University. Series Psychology*. 2021. 71. 50–55.